

ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ В КОНЦЕПЦІЇ ЖАНА БОДРІЙЯРА

Аналізується феномен тероризму в контексті концепції Ж. Бодрійяра, де тероризм розглядається як характерна риса сучасного технократичного суспільства, у якому спостерігається відчуження людини від гуманістичних джерел, а сама людина як атомізований елемент виявляється зануреною в атмосферу перманентного терору, пов'язаного із симулятивним існуванням світу.

Проблема тероризму є найбільш актуальною з часів становлення людської цивілізації. Вона є предметом дослідження багатьох вітчизняних учених (В.А. Щербак, М. О. Попов, А.Г. Лук'янець, А.В. Тимченко, А. О. Рось, І.В. Замаруєва, В.Л. Петров та ін.). Важко знайти мислителя, який би не досліджував цю проблему в тому чи іншому аспекті її актуалізації. Мета статті – дослідження проблеми тероризму в площині концепції Ж. Бодрійяра, французького філософа, соціолога, культуролога, який писав, що "ми живемо в цей дивний час, коли маси не погоджуються носити ім'я соціального і тим самим відмовляються і від сенсу, і від волі" [1: 67]

Основні твори цього філософа ("Система речей" (1968), "Дзеркало виробництва" (1973), "Символічний обмін і смерть" (1976), "Симулякри і симуляція" (1981), "Фатальні стратегії" (1983), "Прозорість Зла" (1990) та ін.) так чи інакше пов'язані з проблемою суспільного зла, яке найбільш яскраво виявляє себе через феномен тероризму.

Сучасний світ, згідно з Бодрійяром, – це світ промислових моделей "симулякрів", що роблять самих себе, та циркулюють в умовності свого буття й апелюють тільки до своєї власної реальності. Вся інша реальність, у тому числі історична, виявляється для людини імплантованою в галузь засобів масової інформації і характеризується надтекучістю, надпровідністю, контамінацією і перенасиченістю.

Проходячи через стадії "спокуси" чи "спокушання", ми виявляємося у всесвіті "гіперреальної" симуляції, де "нереальність" можлива тільки у вигляді подібності "реального" із самим собою, де всі події відтворюють все, що вже колись трапилося. Сам суспільний рух приречений на всезростаючу невизначеність: "фатальні стратегії" змінюються фрактальною формою розсіювання. "Після оргії", коли "усе відбулося", "вибуховий момент сучасності" виявляється остаточно вичерпаним. Такими рисами характеризує Бодрійяр сучасний стан західної культури.

Протягом останніх двадцяти років ХХ століття Бодрійяр ставив діагноз постіндустріальному суспільству і пропонував "заощадити кінець століття" та відразу перейти у 2000 рік, оскільки він "уже відбувся", а асимптотична траєкторія історії приречена на нескінченне наближення до свого кінця, ніколи не досягаючи його і віддаляючись у протилежному напрямку [2: 34-45].

Згідно з Бодрійяром, тероризм є похідним від сучасного положення речей. Найяскравіше сучасність розкривається в результаті аналізу американського суспільства. У своїх філософсько-художніх працях Бодрійяр показує створення штучного середовища помешкання, де людина вже не страждає від важкої праці, хвороб, голоду, насильства, воєн і навіть не переживає важких щиросердечних конфліктів [1-4].

Завдяки спорту, аеробіці, медичним препаратам, пластичній хірургії американці можуть змінювати свою зовнішність, яка була дана від природи. Вони безупинно їдять і широко посміхаються, молоді і здорові. В Америці вночі не гасять вогні, радіо і ТБ працюють 24 години на добу. Бодрійяр захоплений Америкою, щоправда, дещо бентежить його. У "Прозорості зла" (1990) він намагається осмислити те, що побачив в Америці, і усвідомлює, яку ціну довелося заплатити за цей штучний рай [2]. Дійсна небезпека пов'язана з тим, що створене зусиллями численних фахівців суспільство, у якому, здається, більше немає ніяких форм зла, насправді є дуже хитким і вразливим. Не тільки зовнішня погроза може порушити рівновагу. Всередині системи зароджуються нові небезпечні соціальні "віруси", перед якими неспроможні люди, вигодувані штучною їжею.

Це не тільки медична проблема. Йдеться про те, що за фасадом гасел, пацифізму, демократії, екології, здоров'я, моральної чистоти, безконфліктної комунікації приховуються форми зла. У суспільстві спостерігається явний дефіцит жалю. Автономні і самовдоволені індивіди виявляють несподівану жорстокість і навіть тягу до вбивства [2].

Постає питання про можливість у демократичному суспільстві расизму і тероризму, зокрема, чому в збалансованих системах суспільства в економіці, технічних системах, комп'ютерних мережах відбуваються збої, наслідки яких виявляються стають більш значними порівняно з природними катастрофами? В архаїчних суспільствах символічний обмін визначав суспільну поведінку і комунікацію поза усвідомленням і раціоналізацією. Символічний обмін, за Бодрійяром, вибудовується щодо суб'єкта і символів його присутності. Принципом інтерактивності тут є не симетрія еквівалентного обміну, а асиметрія дарунка, дарування, жертвоприношень – тобто принцип нерівності. Споживча вартість підмінюється міновою – тобто ринковим, фундуваним принципом еквівалентності: все дорівнює абстрактному еквіваленту грошей, усе раціонально узагальнюється до еквівалентності, атомізується та розпорошується, усе має ціну, але не має цінності.

Однак далі і цей "фетишизм споживчої вартості", який знаходить відбиток у марксистській політекономічній теорії як проблема відчуження, стає жертвою диктатури знакової вартості. Об'єкт стає єдністю знака і товару; відтепер товар – це завжди знак, а знак – завжди товар. Знак провокує відчуження вартості, змісту. Предмети та явища позначаються через певні референти, а значить, – втрачають реальність. Це найбільше спостерігається у дискурсі реклами, що організовує придбання речі через придбання її змісту і керування бажаннями,

коли уявне і несвідоме переходять у реальність. І коли тепер відчуження вичерпало себе, як зазначає Бодрійяр, – настає "екстаз комунікації". У цьому пункті Бодрійяр радикально критично розходиться зі структуралізмом і марксистом: у знаковій формі вартості домінує означуване, що руйнує основну структуралістську пару предмета та його референта. Тому економічні теорії вартості перестають працювати у світі диктатури знака [3].

Аналіз феномена робочої сили, який робить Бодрійяр, показує, що робоча сила – це не сила, а характеристика, аксіома, і її оперування в процесі праці, її споживча вартість є не чим іншим як дублюванням цієї характеристики в операціях коду. Саме на рівні знака, але аж ніяк не на рівні енергії здійснюється суспільне насильство, яке втілюється у нерівноцінному обміні зарплати на робочу силу. Але навіть якби цей обмін був рівноцінним, як вважає Бодрійяр, якби навіть заробітна плата була скасована, все одно людина залишилася б "приреченою" на виробництво. Бодрійяр вважає також, що варто розрізняти те, що належить режиму виробництва, і те, що належить до його коду. Перш ніж стати частиною ринкового закону вартості, робоча сила вже являє собою певний статус, структуру покори певному коду. Перш ніж стати міною вартістю, вона вже є, як і будь-який товар, знаком операторного перетворення природи на цінність, що постає визначальною ознакою виробництва і фундаментальною аксіомою нашої культури. Під кількісними еквівалентностями виявляється більш глибинний і споконвічний зміст товару, коли людина стає детермінованою товарною цінністю. Сучасне виробництво, таким чином, постає терором коду.

До кінця ХХ століття знаки остаточно відриваються від своїх референтів і одержують повну автономність сигналів – "симулякрів", що відтворюють і транслують змісти, неадекватні до подій, які відбуваються, і факти, що не піддаються однозначній оцінці. Поширення симулякра стирає і сам механізм революції, а сама симуляція породжує світ катастроф. Симулякр у Бодрійяра "перевершив" історію: він створив "маси" (замість класів), і вони зупинили історичний процес.

"Маси" – мовчазна більшість; вони тяжіють до фізичної і статистичної форми, одночасно несоціальної і надсоціальної. Вони не можуть бути керовані ніякою політичною владою, але маси породжують ілюзії влади, ілюзії бути владою. Маси ніде, ніким і нічим не можуть бути репрезентовані. Вони існують поза демократичною репрезентацією; вони парадоксальним чином сполучають у собі надкерованість і катастрофічну погрозу тотальної дерегуляції. Їх неможливо збити зі шляху, містифікувати, адже вони нікуди не рухаються і нічим не зайняті. Вони поглинають всю енергію й інформацію, розчиняючи при цьому все соціальне і все антисоціальне. Симулякр формує середовище прозорості, де нічого не може бути прихованим. Усе, навпаки, стає надочевидним, здобуває надлишок реальності. Бодрійяр називає це гіперреальністю. Нескінченна репродукція, мікродеталізація об'єктів, перетворення їх у модельні серії – от визначення "реального" як гіперреальності. Речі тепер занадто автентичні, правдиві, занадто близькі людині, занадто помітні; вони виведені у надочевидність, у галюцинацію деталей. Тому в гіперреальності безроздільно царює нова непристойність, яка означає гіперпредставленість речей [4].

Гіперреальність і непристойність характеризують фатальний і радикальний антагонізм світу. Все прагне вирватися за межі, стати екстремальним, терористичним; усе захоплено симулякром і перетворено в нескінченну власну гіпертрофію: мода – більш прекрасна, ніж саме прекрасне; порнографія більш сексуальна, ніж сам секс; тероризм – це більше насильство, ніж саме насильство; катастрофа більш дієва, ніж сама подія. Це більш не трагедія відчуження, а екстаз комунікації. Все в цьому світі перестає бути собою, Всесвіт стає холодною й об'єктною річчю; на його сцені вже неможливий спектакль – у кращому випадку відбудеться банальна церемонія; порнографія замінила сексуальність; насильство заміщене терором; інформація скасувала знання. Немає більш ніякої діалектики – є рух до межі і за межу, до смерті. Головний актор цієї культури катастроф – засоби масової інформації і сучасних телекомунікацій, екран як поверхня знака, комп'ютер і передові технології, мовчазна більшість мас.

Згідно з Бодрійяром, "банальна стратегія" контролю раціонального чи іронічного суб'єкта над об'єктом уже неможлива. Шизофренія не залишає вибору: в нашому розпорядженні тільки "фатальна стратегія" переходу на бік об'єкта, який повинен нас спокусити, а ми маємо віддатися об'єкту. Зачарування безглуздості анулює метафізичний "принцип Добра". Фатальна стратегія впливає з "принципу Зла", що знаходиться поза логікою вартості і виключає позицію та категорії суб'єкта – детермінація, час, простір, цілепокладання і т.д. Царювання фатальної стратегії в "прозорості Зла" і вимагає постмодерний світ, що Бодрійяр характеризує як стан "після оргії". Бодрійяр пише: "Якби мені треба було дати назву сучасному стану речей, я сказав би, що це – стан після оргії. Оргія – це кожен вибуховий момент у сучасному світі, це момент звільнення в будь-якій сфері" [2: 56].

У цілому, як пише Бодрійяр, тероризм спрямований не на те, щоб змусити говорити чи надихнути, мобілізувати, він не призводить до революції (у цьому плані він, мабуть, є абсолютно контрпродуктивним; але, ставлячи йому в провину шкоду, що він наносить революційному руху, треба враховувати, що він і не прагне бути революціонером). Він орієнтований на маси саме в їхньому мовчанні, маси, загіпнотизовані інформацією. Він сконцентровує свою увагу винятково на сучасному соціальному світі, на цій білій магії інформації, яка постійно впливає на нас, симулювання, розпеконання, анонімного і довільного керування, на цій магії абстракції – магії, що він максимально активізує і яку, таким чином, підштовхує до смерті, використовуючи магію іншу, чорну, магію абстракції – ще більш сильну, більш анонімну і більш довільну: магію терористичного акту [2; 3].

Терористичний акт при цьому єдиний не є актом репрезентації. Цим він зближується з масою, що виступає єдиною реальністю, яка не може мати представлення. Звідси впливає, що тероризм зовсім не являє собою те, що виражається масами і жодним чином не є активним вираженням їхнього пасивного опору. Між тероризмом і поведінкою маси існує відношення не представленості, а еквівалентності: обидва не спрямовуються ніякою

ідеєю, обоє не належать до жодної репрезентативності, обоє не мають ніякого змісту. Їх поєднує саме радикальне, саме рішуче заперечення будь-якої репрезентативної системи.

Це на сьогодні є тим, що ми в змозі сказати про зв'язки, які можуть встановлюватися між двома елементами, що перебувають поза областю репрезентації.

Отже, згідно з Бодрійяром, усе, що звільнено, неминуче починає нескінченно розмножуватися і мутувати у процесі часткового розпаду і розсіювання. Ідеї і цінності (прогресу, багатства, демократії й ін.) втрачають свій зміст, але їхнє відтворення продовжується і стає все більш досконалим. Вони розповсюджуються по світу як метастази пухлини і проникають скрізь, просочуючись один в одного. Секс, політика, економіка, спорт і т.д. тепер присутні скрізь і, отже, ніде. Політика сексуальна, бізнес – це спорт, економіка не відрізнена від політики і т.д. Цінності більш неможливо ідентифікувати, культура стала транскультурою, політика – трансполітикою, сексуальність – трансексуальністю, економіка – трансеконімікою. Усе піддалося "радикальному перекрученню" і занурилося в пекло відтворення, постійного повторення одного й того ж. Такий стан речей стає, як видно, ґрунтом для ескалації тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрійяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. – Екатеринбург, 2000. – 129 с.
2. Бодрійяр Ж. Прозрачность зла. – М.: Добросвет, 2000. – 312 с.
3. Бодрійяр Ж. О совращении. Пер. с фр. // Ежегодник Ad Marginem, 1913. – М.: Ad Marginem, 1994. – С. 324–353.
4. Бодрійяр Ж. Символический обмен и смерть. – М.: "Добросвет" 2000 – 387 с.

Матеріал надійшов до редакції 10.11.2004р.

Рускевич А.В. Феномен терроризма в концепции Жана Бодрийяра.

Анализируется феномен терроризма в контексте концепции Ж. Бодрийяра, где терроризм рассматривается как характерная черта современного технократического общества, в котором наблюдается отчуждение человека от гуманистических истоков, а сам человек как атомизированный элемент оказывается погруженным в атмосферу перманентного террора, связанного с симулятивным существованием мира.

Ruskevich A.V. The Phenomenon of Terrorism in a Concept of Jean Baudrillard

The article considers the phenomenon of terrorism in the context of Jean Baudrillard's philosophic concept, where terrorism is viewed as the characteristic feature of contemporary technocratic society, in which one can see the alienation of a man from the humanistic sources and the man himself as an atomized element is plunged into the atmosphere of permanent terrorism, stemming from the simulative existence of the world.